

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

Yapım
DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cermal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Dr. Adil KARİEV

Sempozyuma Kazakistan'dan katılan Dr. Adil Kariev Bağımsızlık Döneminde Özbekistan'da İmâm Mâturîdî İlmî Mirasının İncelenmesi isimli tebliğiyle katılmıştır.

Bağımsızlık Döneminde Özbekistan'da İmâm Mâturîdî İlmî Mirasının İncelenmesi

Türkiye Türkçesine Çeviren
Doç. Dr. Selahittin TOLKUN

Özbekistan asırlar boyunca Müslüman Şarkında ilim, marifet ve medeniyet merkezlerinden biri olagelmıştır. İslam medeniyetinin yükselişinde de ülkemizin kendisine özgü mevki vardır. Bu tarihî hakikat Özbekistan'ı 2007 yılında İslam medeniyetinin başşehri diye ilan edilmesiyle de kendisini ispatlamaktadır. İmam Buharî (öl. 870), Ebu Reyhân Bîrûnî (öl. 930), İbni Sinâ (öl. 950), İmâm Mâturîdî (öl. 944), Burhanneddin Mergınanî (1118-1197), Abdulhalik Gücdüvânî (öl. XI. asır), Bahauddin Nakşibendî gibi yüzlerce âlimi yetiştiren Mâverâünnehir toprakları tam manasıyla ilim, fen ve medeniyet merkezi olagelmıştır.

Tarihî medeniyetimiz, beşeriyetin medenî inkişafında temel taşıyı koyan ecdadımızın İslam ilimleri sahasında önemli hizmetleri bütün dünya tarafından kabul edilmekteyken, biz kendimiz Özbekistan'ın istiklaline kadar olan dönemde öz yurdumuzda bu zengin ilmî mirası tetkik etme imkânına sahip olamadık.

Özbekistan'da yeni devirdeki İslam bilimleri araştırmaları geçen asrın doksanlarında başladı. İlk adımlardan biri olarak Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde (ç.n. özgün adı Özbekistan Fenler Akademiyası Şarkşunâslik İnstitutı) Kur'an-ı Kerim'in Özbekçe akademik tercümesini hazırlama heyetinin kurulmasını söyleyebiliriz. Bu heyetin başında merhum Prof. M. A. Usmanov (1924-1994) bulunmakta olup, heyete ayrıca o yılların önde gelen âlimleri, Arap ve Fars dilleri ile Kur'an uzmanları dâhil edilmiştir. Yine aynı yıllarda Özbekistan'dan Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsüne doktora eğitimi için giden genç araştırmacı, günümüzün önemli bilginlerinden Aşirbek Muminov, Mahmut bin Süleyman el-Kefevî'nin "Ketâib" adlı eseri üzerinde İslâmî araştırmalar sahasındaki ilk ilmî incelemeyi hazırlayarak tezini başarıyla savunmuştur. Kur'an-ı Kerim'in Özbekçe akademik tercümesini hazırlama heyeti içerisinde bendeniz de Prof. Usmanov M. A. idaresinde fakih Burhaneddin Mergunani'nin ilmî çalışmalarını tetkik etmeye giriştim. Ülkemizin bağımsızlığının ilk yıllarında İslam araştırmaları sahasında yavaş yavaş böyle çalışmalarla temel atılmaya başlanmıştır.

Bütün İslam âleminin emsalsiz âlimlerinden biri olan Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin (öl. 944) ilmî çalışmalarını araştırmak, genç Özbek İslambilimciliğinin dikkat merkezinde olması tabii idi. Ancak İslam ilimlerinin en karmaşık alanı olan kelâm ilmini araştırmak için belirli bir hazırlık ve ilmî tecrübeye sahip kadrolar gerekiyordu. Kısa zamanda bu kadrolar oluşmaya başladı. Çünkü İslambilim kadrolarını hazırlamak amacıyla önce Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsünde İslambilim (ç. n. özgün adı İslâmşunâslik) bölümü, ardından Özbekistan başkanının teşebbüsüyle Taşkent İslam Üniversitesi İslambilim araştırmaları, bunun içinde de Mâturîdî'nin ilmî çalışmalarını inceleme faaliyetleri başladı.

Hanefî akait biliminin büyük âlimi, Semerkant kelâm mektebinin kurucusu Ebu Mansur Mâturîdî'nin ilmî çalışmaları son derece ehemmiyetlidir. İslam dünyasındaki ehlişünnet itikadının iki önemli âlimlerinden biri olan Mâturîdî'nin ilmî çalışmaları Özbekistan'da yalnızca bağımsızlıktan sonra geniş mikyasta incelenme başlanmıştır. Böyle söylememizin sebebi âlimin hayatı ve ilmî çalışmaları hakkındaki kimi umumî ve kısa malumatlar eski rejim dönemindeki kimi makale ve risalelerde de görülür. Bunlar arasında Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünün elyazmaları toplamı katalogu¹ ve

İ. Abdullayev ve H. Hikmetullayev'in risalelerini² örnek verebiliriz. Ancak, tabii ki sabık Sovyet ideolojisi, İslam ilimleri öncülerinin ilmî çalışmalarını tetkikine ve tanıtılmasına izin vermemiştir. Bu sebepten diğer İslam âlimleriyle birlikte Ebu Mansur Mâturîdî'nin ilmî çalışmaları da tam manasıyla ancak istiklale ulaştığımız yıllarda derinlemesine öğrenilmeye başlanmıştır. Bu hususta 2000 yılında Özbekistan'da büyük âlimin doğumunun 1130. yıldönümü milletlerarası mikyasta geniş kutlanması, âlimin ilmî çalışmalarının tetkikinin daha da süratlendirilmesine ciddi ivme kazandırmıştır. Neticede M. M. Hayrullayev, A. Saidov, U. Uvetov, A. Ş. Cüzcaniy, H. İslâmiy, Ş. Ziyâdov, S. Âqilov ve diğerlerinin ilmî makaleleri ve hususî ilmî araştırmaları meydana gelmiştir. Hâlihazırda Özbekistan'da İslam araştırmalarının gün geçtikçe güçlenerek gelişmesi Taşkent İslam Üniversitesi, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Taşkent İslam Enstitüsü gibi ilmî müesseselerin faaliyetlerinin neticesidir.

Günümüze kadar gerçekleştirilen ve resmen ilan edilen işleri üç bölüme ayırmak mümkündür.

Birincisi, Mâturîdî'nin hayatı ve ilmî çalışmaları, Mâturîdî'nin öğretisi hakkında ilk umumî bilgileri veren halka yönelik ilmî makeleler. Bu türdeki makalelerin ilki olarak akademisyen B. Velihocayev'in makalesini³ söylemek mümkündür. Bu makalede müellif, âlimin hayatı ve ilmî çalışmalarını Özbek okurlarına ilk defa tanıtmıştır. Bu yönüyle bu makalede Ebu Mansur Mâturîdî hakkındaki umumî bilgiler verilmiştir. Feylesof âlim Abdulkâdir Zâhidî de makalesinde⁴ mezkûr âlimin çalışmasını felsefi cihetten ele alarak onun "substantsiya", "mahiyet" düşüncelerini, "vâcibü'l-vücut", "mümkünü'l-vücûd" ıstılahlarını türettiğini ve ilmî literatüre kazandırdığını yazmaktadır.

Şâvâsıl Ziyâdov, 1999'da yayımladığı makalesinde⁵ âlimin ilmî çalışmalarına dair bilgilere açıklamalar getirmiştir. İlâveten kimi kaynaklarda Mâturîdî kalemine ait diye bilinen eserlerin ekseriyetinin başka âlimlere ait olduğu belirtilmiştir. Bunların dışında âlimin eserlerinin Özbekistan Cumhuriyeti'nde korunmakta olan kadim nüshaları hakkında da yeni bilgiler verilmiştir. Profesör Bahâdırov R. "El-Mâturîdî ve kelâmın ilimlerin tasnifindeki yeri" başlıklı makalesinde⁷ kelâm ıstılahının dinî felsefi mevzudaki manası, bu ilim sahasının İslam ilimleri arasındaki yeri ve mahiyeti, aynı zamanda Ebu Mansur Mâturîdî'nin

kelam ilmi sahasındaki başarıları hakkında fikir yürütülmüştür.

2000 yılında âlimin doğumunun 1130. yıldönümü münasebetiyle gerçekleştirilen parlak kutlamalar arifesinde bir dizi makale yayımlanmıştır. H. İslâmiy, bu münasebetle yazdığı makalesinde⁸ Ali Şîr Nevâî'nin eserlerindeki İmâm Mâturîdî hakkındaki bilgiler hususunda fikir yürütmüştür. İslâmiy, dikkatleri Ali Şîr Nevâî'nin **Nesâyimü'l-Muhabbe** adlı eserine çekerek bu tezkireden alınan bilgiler esasında yazar, Mâturîdî'nin ilmî salahiyeti ve bilimin gelişmesindeki yerini tayine çalışmıştır. Bu eserde Türk meşâyihî bölümündeki 649 velî arasında Ebu Mansur Mâturîdî hakkında haberler bulunduğu belirtilmiştir.

İkinci olarak, Mâturîdî'nin ilmî çalışmaları ve Mâturîdî öğretisini tetkike yönelik ilmî kitaplar ve risaleler sayılabilir. Yukarıda zikredilen yıldönümü kutlamaları münasebetiyle Ebu Mansur Mâturîdî'nin hayatı ve ilmî çalışmalarını araştırmaya olan ilgi artmıştır. Mütessisslar tarafından gerçekleştirilen tetkikatların neticeleri türlü tez ve risalelerde ortaya konmuştur. Bu dönemde yayımlanan risaleler arasında Semerkantlı araştırmacı K. Kettteyev'in **İmâm el-Mâturîdî ve Çâkerdize** adlı risalesi⁹ örnek gösterilebilir. Bu risalede araştırmacı, Ebu Mansur Mâturîdî'nin hayatı ve ilmî çalışmaları hakkında nadir kaynaklardan alınan bilgileri aktarmıştır. Bunlar içinde âlimin şakirtleri ve takipçileri hakkında yeni bilgiler vermiştir. Risalede Mâturîdî öğretisinin akide meselesini açıklamadaki üslubu hakkında yorumda bulunulmuştur. Araştırmacı, mezkûr risalesinde Mâturîdî'nin defnedildiği Semerkant'taki Çâkerdize kabristanı hakkında da ilgi çekici bilgiler vermiştir. Bu kabristan, orta asırlarda yaşamış olan meşhur âlimler, müçtehitler ve sâhib-i kerâmetlerin gömülmesiyle meşhurdur. Bu kabristanın tarihi ve buraya defnedilen büyük kişiler hakkındaki bilgilerin de tarihi menba ve belgelere dayanması yönüyle ehemmiyetlidir.

Ebu Mansur Mâturîdî'nin şahsiyeti, hayatı ve ilmî çalışmalarını ortaya çıkarmaya yönelik bir dizi risale de yayımlanmıştır. Bunlarda esasen âlimin tercümeihali, yazdığı eserleri, bu ilmî çalışmaların günümüzde korunmakta olan nüshaları hakkında malumatlar verilmiştir. Bu risaleler arasında H. İslâmiy ve Ş. Ziyâdov'un eserleri örnek gösterilebilir.¹⁰

İmâm Ebu Mansur Mâturîdî'nin ilmî çalışmalarını araştırmaya yönelik faaliyetlerin ilmî neticeleri 2000 yılının ortalarına gelindiğinde semeresini vermeye başlamıştır. Bu konuda hazırlanan ilk doktora

çalışması 2003 yılında Ş. Ziyâdov tarafından başarıyla savunulmuştur.¹¹

Şu meseleyi hususen belirtmek gerekir ki Özbekistan'ın istiklalinin ilk yıllarında Özbek İslambilimcilerinin ilmî tetkikatlarında ciddi artış olmuştur. Çünkü söz konusu dönemin Özbek uzmanları, bu sahada ilmî araştırmalar gerçekleştirmek bir yana, İslam ilimleri hakkında dahi yeterli bilime sahip değillerdi. Bu sebeple de kısa zamanda bu alanda uzman kadroların yetiştirilmesi dahi büyük başarıdır. Başlangıçtaki araştırmalar; esasen Mâturîdî'nin ilmî çalışmalarını incelemeye yönelik iken, sonraları tetkikatlar Mâturîdî öğretisinin mühim meselelerini ve bu öğretinin tarihi terakkisi ile özelliklerini belirlemeye yönelmiştir. Bu çalışmaların neticesi olarak Âqlov Saidmuhtâr tarafından başarıyla takdim edilen doktora çalışması gösterilebilir.¹² Bu tezin Taşkent İslam Üniversitesi'nde hazırlandığının da ayrıca belirtilmesi gerekir. Çünkü bu araştırma üniversitenin kurulmasından kısa müddet sonra hazırlanmıştır.

Üçüncü olarak, Mâturîdî'nin ilmî çalışmaları, kelam ilminin kimi meseleleri ve Mâturîdî öğretisine yönelik halkı aydınlatmaya yönelik ilmî makale ve tezler gösterilebilir.

Bu grupta yer alan makaleler ve tezler değişik konular üzerinedir. Bunlar, İmâm Mâturîdî'nin yaşadığı dönemin medeniyeti, bu medeniyetin oluşmasında etkin olan âmiller,¹³ Mâturîdî'nin İslam akidesinin durulaşması yolunda gerçekleştirdiği ıslahatlar meselesi,¹⁴ İslam ilahiyatı ve felsefe arasındaki benzerlik, mütenasiplik ve farklı cihetleri¹⁵ ve Mâturîdî öğretisinin başka cihetleri meselelerini içermektedir. Ayrıca bu guruba, Mâturîdî öğretisinin takipçileri ve bunların bu sahanın gelişmesine katkılarını,¹⁶ âlimin İslam ilimlerinin başka akımlardaki izlerini,¹⁷ Mâturîdî'nin eserlerinin dünyadaki elyazma kütüphanelerindeki nadir nüshalarını,¹⁸ keza kadim kaynaklara dayanarak kelam ilminin oluşmasının ilk dönemini ele alan makaleler katılabilir.

Elbette elinizdeki bu küçük makalede biz, İmâm Ebu Mansur Mâturîdî ve Mâturîdî öğretisinin Özbekistan'da araştırılmaya başladığı ilk döneme ait kimi çalışmaları belirtmekle yetindik. Çünkü maksadımız; Özbekistan'ın istiklal döneminde İslam ilimleri, bilhassa akait ilmi ve bu ilim sahasının büyük öncüleri ve bunların sahanın gelişmesine katkılarını incelemek konusundaki ilmî çalışmaların ne şekilde başladığından ve hangi aşamalardan geçtiğinden, günümüzde yapılmakta olan çalışmalar ve başarılarla ne

şekilde zemin hazırlandığından sizleri haberdar etmektedir. Özbekistan'daki İslam ilimleri ve memleketimizde yetişmiş olan âlimlerin ilmî mirasını ortaya koymak için günümüzde gerçekleştirilmekte olan çalışmalar ise başka bir makale konusudur.

1.Sirâciddinov Ş., "Kalâm ilminin ilk tarixidan" **İmâm al-Buxâriy sabâqları**, No:2, Taşkent 2006, S. 92-95.

2.Sirâciddinov Ş., "Mâturidiy ta'limâtında vahdâniyat masalasi", **İmâm al-Buxâriy sabâqları**, No:3, Taşkent 2006, S.179-182.

3.Xuşvaqto'v M., "Mâturidiy merâsi", **İmâm al-Buxâriy sabâqları**, No:1. Taşkent 2006, S. 68.

4.Alimov Â., "Mâturidiyning maşhurluk sababi", **İrmâq**, No: 2. Taşkent, 2007, S.18-20.

5.Karamatov H., "Mâturidiyning nâyâb qolyâzmasi", **Mâziydan sadâ**, No. 4, Taşkent 2001, S.24-26.

İstiklalimizin ilk 15-20 yılı boyunca gerçekleştirilen çalışmalar yüz kadardır. Bu sayı belki çok değildir. Ancak bu sayının söz konusu sahanın bağımsız

ülkemiz için yeni sahalardan biri olduğunu dikkate alındığında oldukça fazla sayılacağından eminiz.

Mâturidî'nin ilmî mirası ve öğretisini araştırma çalışmalarının hızlanmasında ülkemizde 2000 yılının Ebu Mansur Mâturidî'nin 1130. doğum yıldönümü olarak geniş çaplı biçimde milletlerarası etkinliklerle kutlanmasının büyük teşviki olmuştur.

1.Abdulgani Abdullâ, "Abu Mansur Mâturidiy va islâmîy e'tikâd" **Özbekistân musulmânları**, 1997, No: 1-4.

2.Kattayev K., **Samarqandlik büyük allâmalar**, Samarqand 1998.

3.Ziyâdov Ş., "Abu Mansur al-Mâturidiy va uning 'Ta'vilât ahl as-sunna' asari haqida yangi ma'lumâtlar", **Şarqşunâslik**, ÖZ FA Şİ, No. 9, Taşkent 2000. S. 66-73.

4.Alişer Navâiy, "Abu Mansur Mâturidiy", **İmâm al-Buxâriy sabâqlari**. No: 2, Taşkent 2000, S. 97.

5.Bahâdîrov R., "al-Mâturidiy va kalâmning ilmlar tasnifidagi ornı", **Şarqşunâslik**, ÖZ FA Şİ, No: 10, 2000, S.9-14.

Dipnotlar

- 1 Sobranie vostochnykh rukopisey (SVR), Taşkent, 1957-1987 yy.
- 2 Abdullayev İ., Hikmetullayev H. **Samarqandlı Âlimlar**, Taşkent: Fan, 1969.
- 3 Velixâdjayev B., "Abu Mansur Mâturidi büyük bâbâkalânımız", **Zarafşân**, 1993.
- 4 Zâhidi A., "Mâturidiy va kalâm ta'limâti" **Fan va Turmuş**, 1977, No: 6 s. 12-13.
- 5 Ç.n. **Özbek Tilining İzahlı Lugati**'nde bu kelime şöyle verilmiştir. **Substantsiya**: Bütün varlık ve hadiselerin mahiyeti, başlangıçtaki esası.
- 6 Ziyâdov Ş., "Abu Mansur al-Mâturidiy va uning 'Ta'vilât ahl as-sunna' asari haqida yangi ma'lumâtlar", **Şarqşunâslik**. ÖZ FA Şİ, No: 9, Taşkent, 1999, S. 66-73.
- 7 Bahâdîrov R., "al-Mâturidiy va kalâmning ilmlar tasnifidagi ornı", **Şarqşunâslik**. ÖZ FA Şİ. No: 10, Taşkent 2000, S. 9-14.
- 8 İslâmîy H., "Mâturidiy Navâiy talqinida" **Fan va Turmuş**. No: 1. Taşkent 2000, S. 14-15.
- 9 Kattayev K., **İmâm al Mâturidiy va Çâkardiza**, Samarqand, 2000, 51 s.
- 10 İslâmîy H., **Abu Mansur Mâturidiy**, -Taşkent, Ğ. Ğ. Nâmıdagi Adabiyât va San'at Naşriyâtı. 2000, 32 s.; Ziyâdov Ş. **Al-Mâturidiy hayâti va Merâsi**, Taşkent. Ğ. Ğ. Nâmıdagi Adabiyât va San'at Naşriyâtı, 2000, 28 s. vb.
- 11 Ziyâdov Ş., **Abu Mansur al-Mâturidiy yâzma merâsi va uning "Kitâb at-Ta'vilât" asari**. Tar. Fan. Nâm...dis. Taşkent, ÖZ FA Şİ, 2003.
- 12 Âqlıov C., **Abu-l-Mu'in an-Nasafiy va uning Mâturidiya ta'limâtı rivâciga qoşgan hissâsi ("Tafsiratı-l-adilla" asari asâsida)**. Tar. Fan. Nâm. ... dis. Taşkent: TİU, 2005, 179 s.
- 13 Xayrullayev M. "Al-Mâturidiy davrida Orta Âsiyâ madaniyati" **Al-Mâturidiy ta'limâtı va uning şarq xalqlari madaniyatidagi ornı mavzusidagi konferatsiya materiallari**. Taşkent: TİU. 2005. S 31-40.
- 14 Mansurov A., "İmâm Abu Mansur al-Mâturidiyning islâm akidasi musaffaligi yolidagi islâhiy işlari" **Al-Mâturidiy ta'limâtı va uning şarq xalqlari madaniyatidagi ornı mavzusidagi konferatsiya materiallari**, Taşkent, 2000, s.22-30.
- 15 Qâsımcânov A., "İslâm ilâhiyati va falsafa: mutanâsibliklar va farqlar (Rudolf Ulrixning "al-Mâturidiy va Samarqandda sunniylar ilâhiyati" kitâbi munâsibati bilan)", **Al-Mâturidiy ta'limâtı va uning şarq xalqlari madaniyatidagi ornı mavzusidagi konferatsiya materiallari**, Taşkent, 2000, s. 78-90.
- 16 Abdulhakim Şar'iy Cüzcâniy. "As-Sâbuniy - Mâturidiy maktabining yirik vakili" **İmâm al-Buxâriy sabâqlari**, No:2. Taşkent, 2000, S.102-105.
- 17 Böriyev Â., "Abu Mansur Mâturidiyning Qur'ân tacvidiga âid merâsi" **Amir Temur Sabâqlari**. Taşkent, 2002, S. 77-82.
- 18 Karamatov H., "Mâturidiyning nâyâb qolyâzmasi", **Mâziydan sadâ**, No: 4, Taşkent, 2001, S. 24-26.